TERESA FERRO, *I missionari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici,* Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2005, 192 p.

În ultima sa carte, *I missionari cattolici in Moldavia,* Teresa Ferro ne propune un subiect ce ţine de relaţiile italo-române, abordat din perspectivă istorică şi lingvistică. Scrisă în italiană, se adresează specialiştilor, dar şi unui public mai larg, pe care l-a întâlnit deseori în cadrul acţiunilor organizate de instituţiile române în Italia. Ca profesor de limba română, autoarea se gândeşte şi la studenţii italieni care ne învaţă limba, în speranţa că, probabil, suita sa de studii le va trezi interesul pentru cultura noastră, aşa cum, cu câţiva ani în urmă, i s-a întâmplat ei înseşi, la Facultatea de Litere a Universităţii din Catania. Sub îndrumarea romanistului Giuseppe Piccillo, studenta de atunci a venit în contact cu limba română, cam greoaie pentru un începător, a misionarilor italieni în România.

Lucrarea este rodul unor cercetări constante, desfăşurate de-a lungul anilor, şi a fost pregătită de numeroase studii publicate în reviste, autoarea adăugând de fiecare dată ceva nou faţă de lucrările în care abordase tema anterior. Dacă pentru primele acţiuni misionare părerile cercetătorilor se înfăţişau unitare sub aspectul concluziilor, pentru textele din secolele XVII – XVIII au fost necesare unele precizări, mai ales din perspectivă istorică, pentru a creiona cadrul complex al genezei lor, apoi reexaminarea materialelor documentare deja cunoscute şi, în acest context, pentru reevaluarea şi aşezarea lor în noul cadru care se contura. În consecinţă, în primul dintre cele opt capitole ale lucrării, *Il contributo dei cattolici alla cultura dei paesi romeni,* se vorbeşte despre cele trei entităţi politice care au stat la baza constituirii României de azi, în care, în ciuda multiplelor şi complexelor influenţe (maghiară, săsească şi secuiască în Transilvania, faţă de greacă, turcă, bulgară, rusă şi poloneză în Principate), conştiinţa românităţii (*romenità* – p. 25) nu s-a pierdut, fapt determinat şi de fidelitatea faţă de ortodoxie. O situaţie specială a avut Transilvania, unde coexistenţa ritului ortodox cu cel catolic a fost elementul determinant care, în Evul Mediu timpuriu, „a permis românilor să dezvolte o percepţie a conştiinţei etnice mai mult în baza confesiunii religioase decât a individualităţii lingvistice” (traducerea noastră, p. 26). După anul 1366, când în Transilvania începe o politică confesională intransigentă, de progresivă marginalizare socială şi politică, se ajunge la o „echivalenţă a conceptelor de ortodoxie şi naţiunea valahă” (p. 27). În alte zone, precum Banatul şi Hunedoara, activitatea misionară catolică a început de timpuriu, prin prezenţa benedictinilor şi a cistercienilor, cu efecte moderate. Cu totul alta este situaţia din Moldova, unde prezenţa catolică, deşi minoritară, a reuşit să-şi lase amprenta în mod pozitiv în cultura română. Astfel, primii noştri cronicari, studiind în şcolile iezuite, devin reprezentanţii primei intelectualităţi moldovene şi ajung la o cunoaştere pe care autoarea o consideră „contemporană” şi „de nivel european” (p. 31). În continuare, cu multă fineţe, ţinând cont de nuanţele pe care le implică subiectul, Teresa Ferro demonstrează că în Moldova secolelor XVII şi XVIII, prin prezenţa catolică, datorată mai vechilor, dar şi mai noilor migrări de secui, saşi şi unguri din Transilvania, se ajunge la acel „extraordinar experiment de dublă comuniune şi unitate ecleziastică” (p. 33). Sau, tot în cuvintele autoarei, Moldova reprezintă „pământul unor deschideri insolite şi un atelier al toleranţei”, pentru că aici se elabora „o atitudine ecumenică specială” (p. 33).

Problema misionarilor catolici în ţările carpato-danubiene prezintă şi o altă faţă, aceea „a recuperării, în conştiinţa intelectualilor occidentali” (p. 34), a romanităţii orientale. După descoperirea latinităţii românilor de către umaniştii italieni, primele contacte cu valahii se datorează fraţilor dominicani şi franciscani. Spre sfârşitul secolului al XVI-lea, Roma spera să atragă pe ortodocşii de aici de partea ei şi, în acest scop, începând cam cu deceniul trei al secolului al XVII-lea, congregaţia De Propaganda Fide (1622) a trimis sistematic aici reprezentanţi ai săi, care, pe lângă activitatea de misionariat, dădeau ştiri despre realităţile politice şi culturile din aceste părţi ale Europei. Din necesitatea de a fi înţeleşi de noii adepţi, călugării italieni ajunşi la noi au scris numeroase texte cu caracter religios în limba română şi, mai ales, în graiul moldovean, pe care-l deprinseseră de la enoriaşi, texte destinate adesea şi confraţilor lor mai puţin experimentaţi, care trebuiau să predice în limba credincioşilor. Multe dintre aceste scrieri religioase, pentru că sunt redactate în româna vorbită

de popor (uneori bilingve, având alături şi textul în latină sau în italiană), reprezintă documente preţioase pentru stadiul limbii române vorbite în acea epocă. Toate aceste texte sunt scrise cu grafie latină şi, deoarece în epocă n-au avut modele de urmat, respectă o ortografie „molto personale" (p. 80), fapt pentru care se cere uneori precauţie în interpretarea lor. În capitolul al IV-lea (*La lingua romena come lingua della catechesi in Moldavia*), autoarea încearcă să dea un răspuns raţional şi argumentat în legătură cu problema alegerii românei ca limbă de catehizare. Răspunsul este, de fapt, anticipat la p. 60, unde se disting trei etape în istoria catolicismului în Moldova: cea medievală, a primelor semne de interes pentru romanitatea orientală, când catolicii din Moldova nu erau de etnie română; a doua – sfârşitul secolului al XVI-lea şi jumătatea secolului al XVIII-lea –, când misionarii se adresează unei comunităţi aloglote (maghiari şi saşi, minoritari între moldoveni); a treia începe cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi ţine până la Unirea Principatelor, când se constată o mărire consistentă a numărului de catolici în Moldova, fenomen explicat prin trecerea masivă (din cauza presiunilor fiscale, a prestaţiilor de muncă gratuită şi a obligaţiilor militare insuportabile) în Moldova a transilvănenilor, numiţi unguri, deşi vorbeau bine româneşte.

Polemicile în jurul problemei limbii au apărut în cursul secolului al XIX-lea şi s-au desfăşurat între reprezentanţii bisericii maghiare şi austriece şi misionarii de la De Propaganda Fide, fiind purtate şi pe plan lingvistic şi naţional, dată fiind „antica şi ambigua ecuaţie *catolici = unguri"* (p. 58). Răspunsul este că limba română a fost preferată, probabil, pentru că era mai uşor de învăţat decât maghiara, pentru că a fost considerată drept instrumentul cel mai adecvat pentru desfăşurarea activităţii misionare, fără a exclude însă realitatea că atunci comunităţile catolice erau plurietnice.

În continuare, se vorbeşte despre misionarii care au produs texte scrise în limba română şi despre aceste texte. Cel mai vechi, dar şi mai cunoscut, este *Dottrina Christiana tradotta in lingua valaca da Vito Piluzio,* publicat, în 1677, la tipografia de pe lângă De Propaganda Fide. Pentru cultura noastră reprezintă al doilea catehism tipărit cu caractere latine în română. Apoi, datând din 1719, dar publicată parţial abia în zilele noastre, de Giuseppe Piccillo, este opera lui Silvestro Amelio da Foggia, care cuprinde un catehism, formule de administrare a sfintelor taine, patimile lui Cristos după cele patru evanghelii şi un dicţionar bilingv de 1409 cuvinte italiene, cu echivalentul lor în română. Lucrarea lui Amelio, lipsită de originalitate, este însă de mare importanţă din punct de vedere lingvistic, aşa cum este şi cea de-a doua lucrare a misionarului, *Conciones latinae-moldavo* (manuscrisul datează de la 1737). Apoi, Anton Maria Mauro scrie o carte sub forma unui dialog (*Diverse materie in lingua moldava,* cca 1760), în care sunt tratate subiecte legate de activitatea zilnică a misionarilor. Ajunsă la *Biblioteca dell'Archiginnasio,* din Bologna, a fost descoperită şi publicată de Carlo Tagliavini, care a remarcat calitatea de document pentru registrul vorbit al românei.

Ne oprim aici în prezentarea activităţii şi scrierilor misionarilor catolici făcută de Teresa Ferro, întrucât cititorul român poate găsi pentru secolele XVII – XIX toate informaţiile necesare în lucrarea publicată în limba română, la Editura Academiei, în 2004, intitulată *Activitatea şi scrierile misionarilor catolici italieni în Moldova (sec. XVII–XIX)*. Nu încheiem însă fără a aminti că în final sunt reproduse 3 texte discutate şi pe parcursul expunerii: o relatare în italiană a lui F. A. Renzi, din 1688, trimisă la congregaţia De Propaganda Fide, apoi prima omelie din *Conciones latinae-moldavo,* scrisă în limba română (cu inserţii în latină) şi, din Fondul Mezzofanti, de la Bologna, prima omelie din fascicolul al IV-lea al cartonului al XIII-lea din caietul lui M. Barattani, în română şi în traducere italiană.

Documentare în arhive, cunoaştere profundă a bibliografiei subiectului abordat, prezentare clară şi pertinentă, cu nuanţări personale, putere de sinteză, acribie ştiinţifică, sunt calităţile dovedite de cercetătoarea italiană, care ne cunoaşte istoria şi limba în detaliu.

MARIANA ISTRATE
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21